

حجّ، فضایی نمونه برای تقریب و وحدت | مقاله

www.taqrir.ir

حجّ، فضایی نمونه برای تقریب و وحدت

آیت‌الله شیخ محمدعلی تسخیری(ره)

"وحدت اسلامی" یکی از ویژگی‌های مهم امت اسلامی است و نمی‌توان امت اسلامی دارای شخصیت همه جانبه ای را بدون این ویژگی تصوّر کرد. امت اسلامی منهای این ویژگی، امتی است که بسیاری از دیگر ویژگی‌های خود و ای بسا ویژگی ایمان صادقانه به خداوند متعال و یگانه راه اسلامی خود را از دست می‌دهد.

وحدت اسلامی به معنای قالبی کردن همه اندیشه‌ها و وحدت همه مشرب‌های فکری و ذوقی و از این قبیل نیست؛ چنین امری غیرممکن است. وحدت اسلامی به معنای لبیک گفتن به برنامه اسلامی از پیش تدوین شده و شکل‌دهی به امتی است که میان دو خط اساسی زیر تعادل برقرار می‌کند:

خط نخست : اختلاف طبیعی موجود میان ذوقها و سلیقه‌ها و امکانات و سطوح مختلف علمی و دیدگاهها و فرهنگها و دلایل و چگونگی استنباط و باورهای تحقیقی و از این قبیل دلایل طبیعی که اختلاف‌ها را سبب می‌شوند و علمای بزرگوار ما قرن هاست که آنها را مورد بحث و بررسی قرار داده‌اند.

خط دوم : لزوم موضع گیری واحد در عرصه‌های متعددی که مهمترین آنها از این قرارند :

الف : اصول اولیه اسلام که می‌توان آنها را بدیهیات اسلامی به شمار آورد و عرصه‌های فکری مشترک میان تمامی مسلمان هاست.

ب : اخلاقیات عامی که دیگر ویژگی مشترك [امت اسلامی] را تشکیل می‌دهند و حتی از این عرصه نیز فراتر می‌روند و همه ویژگی‌های عام امت اسلامی را دربر می‌گیرند ؛ در این راستا همه مسلمانان باید بکوشند تا هم خود از چنین ویژگی‌هایی برخوردار باشند و هم امتشان را به آنها آراسته کنند.

ج : پیاده کردن شریعت اسلامی بر همه جنبه‌های زندگی. می‌شود این را از جمله بدیهیات فقهی اسلام به مثابه طرحی حیاتی در نظر گرفت که همه پیامبران برای آماده سازی بشریت برای پذیرش و اجرای آن ، مبعوث شده‌اند.

د : موضع متحد سیاسی در برابر مسایل جهانی به ویژه در برابر دشمنان اصلی خود یعنی : مشرکان و منافقان و مستکبران و کوشش در دفاع از حریم اسلام.

آنچه برشمردیم اجمالاً عرصه‌هایی بود که امت اسلامی باید در آنها متحد گردد. اگر چنین شد می‌توان به آنچه پیشتر گفتیم، بازگردیم یعنی کرامت اسلامی باید میان این دو خط تعادل و موازنه‌ای برقرار کند و بروز و ظهور اندیشه‌های جدّی و فعالیت‌های اجتهادی مفید همزمان با امکان موضع گیری متحد در عرصه‌های پیش گفته را تضمین نماید. در این میان برنامه اسلامی گسترده‌ای برای تحقق این موازنه و تعادل وجود دارد که به دلیل ابعاد گسترده‌ای که دارد ، فرصت پرداختن به همه جنبه‌های آن نیست.

حقیقت آنست که هرکس موارد زیر را مورد توجه و دقت قرار دهد به کنه برنامه‌ریزی‌های اسلامی برای تحقق وحدت اسلامی ، پی می‌برد :

یکم : وحدتی که اسلام در پی آنست براساس اعتقادات و احساسات- توأماً- است که از آن به عنوان وحدت دلها نامبرده می‌شود.

کل عقیده اسلامی در اصول و بنیادهای خود از يك سو و برنامه‌های کشش عاطفی اسلامی ، به اندازه کافی ضامن تحقق این وحدت به باشکوه ترین شکل خود می‌باشد.

دوم : نظام اسلامی ، همه مسلمانان را بدون هیچ تبعیض و تمیزی فراروی خود می‌گذارد و لزوم به دوش کشیدن مسؤولیت‌های مشترك خویش در قبال آن را بی‌هیچ قصور و تقصیری خاطر نشان می‌سازد و در غیر این صورت همگان را مورد سرزنش و ملامت قرار می‌دهد.

سوم : اسلام همه معیارهای برتری و تفاخر را حذف کرده و تنها به معیارهای معنوی یعنی تقوی و علم و جهاد و عمل ، بسنده کرده و بدین ترتیب باشکوه ترین زمینه وحدت را فراهم آورده است.

چهارم : هم اینك عملاً عرصه‌هایی از جمله مالکیت عمومی زمین‌های فتح شده به زور(در جنگ) از سوی افراد امت وجود دارد که به مسلمانان احساس وحدت می‌دهد.

پنجم : نظام عبادات ، پیشاپیش و در رأس نظاماتی قرار دارد که به تعمیق خردورزی و تعادل و تقریب و وحدت اسلامی می‌انجامد ، چه مسلمانان همگی در يك زمان عرفی رو به مکان واحدی می‌ایستند و ذکر واحدی را بر زبان جاری می‌سازند و به کار یگانه‌ای می‌پردازند و به شرایط واحدی پای‌بندی نشان می‌دهند ؛ هنگامی که تمامی امت اسلامی در هر سال يك ماه با اراده کامل خود وارد روند تربیتی بزرگی [چون روزه ماه رمضان] می‌شوند در حقیقت، بازیابی انسانیت خویش و ژرفا بخشیدن به ریشه‌های آن در جانها را تمرین می‌کند. و به همین ترتیب به «حج» به مثابه روند تربیتی باشکوهی می‌رسیم که طی آن نمایندگان بشریت مسلمان از هر گوشه و کنار گردهم می‌آیند تا در مسایل بسیار زیادی کارآموزی کنند و در زندگی مادی و معنوی خود به منافع بزرگی دست یابند ؛ در این راستا مفاهیم امت "یگانه" و "عابد" و "گردنده به گرد توحید" و "نفی کننده نظامات بشر ساخته و اخلاق بت گونه" و "پای‌بند به حدود و حرمت‌های الهی" و "رها از همه عناصر تفرقه مادی میان افراد بشر" و "برائت جو از مشرکان" و "محاسبه‌گر خود و حکام خود در مورد هر آنچه به دست آورده‌اند" و جز این فواید بی‌شماری که حاصل می‌شود ، در دل و جان ایشان کاشته می‌شود.

[در مراسم حج] يك سری شرایط مکانی نیز مطرح است از جمله خانه توحیدی است که خداوند ویژگی‌های

اولین روز آفرینش را در آن قرار داده و پدر توحید یعنی حضرت ابراهیم (علیه السلام) آن را بنا کرد و در جای جای خود نشان هایی از پیامبران و پیشاپیش ایشان پیامبر بزرگوار اسلام و نشان رسالت ایشان و رهبران بزرگوار آن را در خود دارد.

يك سری شرایط زمانی نیز مطرح است : ماه حرام و ده روزی که خداوند متعال به بشریت تقدیم کرده تا توانایی و استعداد پذیرش رسالت الهی و پیروی از این شرایط را در خود به کمال رساند.

روز عید به مفهوم بازگشت و عودت بشریت به خدای خود و عودت مهربانی و عطوفت خدای نسبت به بندگان نیز مطرح است.

مناسك باشکوهی چون احرام و طواف و وقوف و نحر و حلق و رمی جمرات و ... هم هست که هرکدام سبیل مفهوم والا و مضمون سخاوت مندانه □ ای است.

ذکرها و دعاهایی در این مراسم وجود دارد که با مراسم و مناسك گفته شده در نهایت هم نوایی و هماهنگی است و به اتفاق هدف مورد نظر را تحقق می□ بخشند.

و سرانجام اینکه در راستای ایجاد شرایطی مطلوب برای اثرگذاری ، ایده قدسیّت و امنیّت این مکان طی این فاصله زمانی [موسم حج□] مطرح شد و فضای تحقق این شعار رو به کمال رسید. این دو حقیقت یعنی قدسیّت و امنیّت دارای مضمون □ های اجتماعی بزرگی است که خلاصه □ ای از آن را ذیلاً باز می□ گوئیم :

اولاً : اعلام اینکه بیت □□ الحرام [خانه کعبه] و این بقعه مقدسی که آن را احاطه کرده ، محور گردش زمین است و اگر بشریت به دنبال امان از هواهای نفسانی و خدایان توهمی و رهایی از تباهی در گمراهی □ هاست باید به گرد این خانه [کعبه] بگردد و به شریعتی که مژده بخش آنست عمل کند و مفاهیم توحیدی را که سبیل آنست در وجود خود ریشه □ دار سازد. امنیت حقیقی امنیت همین خانه [کعبه] است ، امنیت حقیقی ، امنیتی است که از اعتقاد به خداوند بزرگ و توسّل به پروردگار متعال سرچشمه می□ گیرد ؛ □ او قادر مطلق و امان مطلق برای ترسندگان و نیز مهربان و دوست دار بندگان خویش است در این صورت ترسی از آینده و اندوهی بر گذشته ، مطرح نیست.

امنیت پناه آوردن به نظام الهی و رهایی از گمراهی□ های نظام □ های بشراخته است. امنیت پناه آوردن به رضای خداوند متعال به مثابه معیار و مقیاس وحدت آفرین بشریت و رهایی از معیارهای مادی و تفرقه

امنیت ، همدلی و هم جوشی دل‌های مخلص است که در جهت تحقق ویژگی‌های امت اسلامی می‌کوشند.

امنیت نسل‌های پیاپی بشریت در مسیر یگانه‌ی و امنیت رهروان راه پیامبران و مجریان فرمان‌های خداوند متعال همچون فرشتگان در حال طواف به درگاه اوست.

امنیت حاملان پرچم الهی و لوای اسلام راستین و پاک است.

این حکم مهم الهی یعنی "حج" همه این مفاهیم را در دل‌ها برمی‌انگیزد. امیرمؤمنان علی (علیه‌السلام) می‌فرماید : «زیارت خانه خود را بر مسلمانان بایسته فرمود ، و آن حرمت کده را قبله‌گاه آنان نمود تا دسته دسته به سوی رهسپار شوند و مانند کبوتران شیدا از هر سمت به آن پناهگاه روند و با این شیوه ، فروتنی خود را در برابر بزرگی او بنمایند ، و چنانکه شاید و باید گرامیش داشته روی بر آستانه درگاهش بسایند. آری خدا - سبحانه تعالی - از میان آفریدگانش شنوندگانی بر می‌گزیند که به آوایش پاسخ می‌گویند و راه فرمانش را می‌پویند. با گردنهای کج در مقام‌های پیامبران می‌ایستند و به کردار فرشتگانی که پیرامون عرش در گردشند و اشک می‌ریزند ، می‌گریستند. در سودای پرستش او سودها می‌برند ، و هنگام آمرزش و بخشودگیش نیازها برمی‌گیرند. ذات اقدسش آنجا را بهر اسلام نشانه‌ای ساخت و از آن برای پناهندگان پناهگاهی بپرداخت حج آن را بایسته کرد و بجا آوردن حقش را شایسته شمرد ، زیارتش را بر توانگران بنوشت ...» [1]

ما در این متن شریف شاهد انگشت گذاردن بر موارد زیر هستیم :

الف : پیوند عاطفی مردم با خانه خدا [کعبه] در راستای تواضع در برابر عظمت الهی.

ب : گزینش و توفیق الهی در مورد مجموعه افراد از هر منطقه به عنوان نمایندگان زمین برای شرکت در این دوره تربیتی باشکوه آسمانی.

ج : اینان احساس می‌کنند که بدین ترتیب به دعوت حق لبیک می‌گویند و به آوایش پاسخ می‌دهند و (به ویژه پس از تصوّر حجّ تمامی انبیا در این خانه) پا جای پای پیامبران می‌گذارند و به کردار فرشتگانی که پیرامون عرش در گردشند (و گوش بفرمان خدایند و با تمام هستی به اطاعت او فراخوانده

می‌شوند) و از این مراسم برای رشد تکامل عبادی وجود خود و دستیابی به غفران الهی بهره برداری می‌کنند.

ثانیا : یادآوری این ضرورت که مردم باید برای خود جایی و مرکزیتی داشته باشند که در آن هر مسلمان در کمال آزادی آنچه را می‌خواهد بگوید و با دیگر مؤمنان و به دور از سلطه حاکمان و ستمگران از هر رنگ و نوع و مقامی ، به تبادل اندیشه و نظر پردازند ؛ بدین ترتیب حج تبدیل به گردهمایی جهانی ای می‌شود که در آن نمایندگانی از همه ملت ها گردهم می‌آیند و به بررسی اوضاع خود و مشکلات و خطرات جوامع خود می‌پردازند و راه حل های مناسبی برای آنها می‌یابند و با ابزارها و وسایلی که هر يك از مسلمانان به وظایف خود در برابر دیگران به انجام می‌رساند، آشنا شوند و در جریان دسیسه ها و توطئه ها و نقشه ها استکباری علیه مسیر توحیدی خویش قرار می‌گیرند و آنها را محکوم می‌کنند و با راه ها و شیوه های مقابله با آنها آشنایی پیدا می‌کنند.

ای بسا بتوان این معنا را از تقارن موجود در آیه کریمه : «وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلْإِسْلَامِ وَأَمَّامِنًا» (سوره بقره - 125) (و چون خانه [کعبه] را برای مردم محل اجتماع و [جای] امنی قرار دادیم ...) استفاده کرد. بسیاری از کسانی که این شعار مهم اسلامی [حج] را مورد مطالعه قرار داده اند به این حقیقت اشاره کرده و حج را گردهمایی آزاد سالیانه مسلمانان نامیده اند. علاوه براین همچنان که دیدیم حرم الهی [خانه کعبه] از دیرباز مکان مقدسی به شمار می‌آمد که حتی در دوره جاهلیت ، مردم در آن آزادانه به اظهارنظر می‌پرداختند بطوری که پیامبراکرم(صلی الله علیه و آله) نیز از همین امکان استفاده کرد و رسالت و فراخوان مبارك خود را با آزادی تمام اعلام نمود و از انتساب کعبه به حضرت ابراهیم (علیه السلام) در جهت احیای ندای توحیدی ابراهیم و نفی شبهات یهودیان و مسیحیان نیز بهره گرفت.

ثالثا : یادآوری همنوایی قدسیّت و امنیت این مکان در پرتو حکومت اصیل الهی و اینکه امنیت و قدسیت حرم از آن روست که متعلق به خداست پس همه هستی که از آن خداست همین دو ویژگی را دارد و مجالی برای هرگونه طغیان و سرکشی و تهدید و ارعاب مؤمنان به خدا در آن نیست. اگر این حقیقت در تمامی زمین تحقق نیافته است مؤمنان وظیفه دارند در جهت گسترش این دایره مقدس و امن ، بکوشند تا سرانجام به مرحله تمام شمول خود برسند.

رابعا : این دو ویژگی (یعنی قدسیّت و امنیّت) از جمله رازهای جذب و کشش دلها به این سرزمین پاک و مقدس و بهره گیری از مواهب بزرگ آنست و این همان چیزی است که در متن پیش گفته از حضرت علی

(علیه‌السلام) دیدیم آنجا که فرمود: «و مانند کبوتران شیدا از هر سمت به آن پناهگاه روند...»
دلها با عشق و شیدایی تمام رو سوی این مکانهای پاک می‌نهند و در فضای عطرآگین و خدایی آن بال و پر می‌گشایند و بدور از پلشتی‌های مادّه، پاک و سالم به زندگی اجتماعی خود باز می‌گردند تا در کمال صفا و صمیمیت تمام بخشنده‌گی‌های الهی را دریافت کنند و رحمت و مهر و عشق و محبت او را در سرتاسر جامعه بگسترانند و فضای عاطفی مطلوب را در جامعه اسلامی فراهم آورند.

گو اینکه فضای عاطفی سرشار از عشق و محبت به دلها آمادگی و استعداد بیشتری برای پرسش و گوش جان سپردن به وحی و تعلق به مضامینی که مناسک حج سمبل آنهاست می‌بخشد و این مراسم را زمینه ساز عبادی - سیاسی برقراری جامعه تسلیم در برابر خدا می‌سازد.

خامساً: از آن گذشته این امان و امنیتی که به انسان و حیوان و گیاه و زمین در این بقعه مقدس [خانه خدا] داده شده بیانگر همنوایی و همجوشی طبیعی باشکوهی میان عناصر هستی در جهت تحقق هدف بزرگ انسان است.

روایات فراوانی در جهت همسویی و سازگاری طبیعی انسان و طبیعت در روند حج و حتی در کل مسیر حیات، وارد شده است.

از جمله اینکه در روایتی به نقل از پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) آمده که آن حضرت به هنگام بازگشت از غزوه تبوک و رسیدن به آستانه شهر، فرمود: «این طابه و آن کوه احد است که ما را دوست دارد و دوستش داریم.» [2]

مرحوم کلینی با اسناد خود به نقل از جابر از امام محمد باقر (علیه‌السلام) روایت کرده که فرمود: «موسی از رمله مصر احرام بست و سوار بر اشتهری با افساری از لیف [خرما] و با دو عبای کتانی بر دوش از دامنه‌های روحاء گذر می‌کرد و در همین حال لبیک اللهم لبیک می‌گفت و کوهها پاسخ می‌دادند.» [3]

و از امام محمد باقر (علیه‌السلام) روایت شده که فرمود: «امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) فرمود: هر لبیک گویی که لب به لبیک گشاید هر چیزی که در سمت راست اوست تا سطح زمین و هر چیزی که در سمت چپ اوست تا سطح زمین، همراهی‌اش می‌کنند و دو فرشته به او می‌گویند: مژده بده ای بنده خدا، خداوند نیز جز به بهشت مژده نمی‌دهد.»

این مفاهیم مسلماً تأثیر خود را بر دیدگاه انسان به جهان هستی و زندگی به جای می‌گذارند و خاطرنشان می‌کنند که هرگاه در مسیر انبیا گام بردارد و مقتضیات خلافت الهی بر روی زمین را تحقق بخشد و جامعه عابد و مسلمان را شکل دهد ، هستی و هرآنچه در آنست همراهیش می‌کنند.

بدین ترتیب می‌بینیم که حج ، فضای نمونه ای را فراهم می‌آورد که در آن نزدیکی اندیشه ها به عنوان فراهم آورنده زمینه های تحقق وحدت در مواضع عملی ، توازن ، میانه گرایی و خردورزی مطلوب ، همگی در چارچوب باشکوهی از پرستش خالصانه و تقدس عارفانه و زیبا ، صورت می‌پذیرد.

1- نهج البلاغه (مبجى الصالح) ، صفحه 45 [خطبه اول].

2- سفينه البحار ، جلد 1 ، صفحه 12.

3- وسائل الشيعة ، جلد نهم ، صفحه 3.